

Muuttuva toimintakenttä, muuttuva asiantuntijuus: Toimijoiden näkemyksiä ravitsemus- ja ruoka- kasvatuksesta 1990–2010-luvuilla

Kristiina Janhonen ja Kaija Rautavirta

Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Artikkeli tarkastelee asiantuntijoiden näkemyksiä suomalaisessa ravitsemus- ja ruokakasvatuksessa tapahtuneista muutoksista 1990–2020-luvuilla. Aihepiiriä taustoitetaan katsauksella suomalaisen kansanravitsemuksen kehittämisen yli satavuotiseen historiaan. Artikkelit tuo esiin aikarajaukseen kohdentuvia muutoksia, kuten Euroopan unioniin liittymisen merkitys elintarvikevalikoiman laajentumisen kannalta Suomessa sekä kansanravitsemuksen haasteiden ja alan terminologian muutokset. Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu asiantuntijahaastatteluista ($N = 12$), joiden kautta syvennetään ymmärrystä näistä muutoksista asiantuntijatyön näkökulmasta. Haastattelujen perusteella keskeisiä asiantuntijatyön luonteeseen ja toteutus-tapoihin vaikuttaneita tekijöitä ovat olleet kuluttajien valinnanvaran kasvu ja yhtenäiskulttuurin murtuminen 1) kuluttajien valinnanvaran kasvu ja yhtenäiskulttuurin murtuminen; 2) viestintätapojen ja asiantuntijapositionien muuttuminen sekä 3) asiantuntijoiden välisen yhteistyön ja rahoituskentän luonteen muutos. Tutkimus tuottaa tietoa myös moniammatillisen ja -tieteisen yhteistyön merkityksestä ja mahdollisista esteistä sekä asiantuntijoiden koulutustarpeista.

Ravitsemuskasvatus, ruokakasvatus, lähihistoria, muutos, asiantuntijahaastattelut

Lähetetty: 28.4.2021

Hyväksytty: 14.10.2021

Vastuukirjoittaja: kristiina.janhonen@helsinki.fi

DOI: 10.23988/ad.111239

Johdanto

Suomalaisen ravitsemus- ja ruokakasvatuksen juurien voidaan sanoa ulottuvan yli sadan vuoden taakse (VRN, 1991, ks. myös Ahlström, 1997; Ahlström & Rautavirta, 2013; Rautavirta, 2020). Tätä historiaa on kartoitettu muun muassa julkisten ruokapalveluiden järjestämisen (Rautavirta, Parkkinen & Ahlström, 2019), ruokavalintojen ja ruokakulttuurin (Mäkelä & Rautavirta, 2018) sekä poikkeusolojen aikaisen ruokahuollon (Rautavirta, 2010) näkökulmista. Tämä artikkeli tarkastelee suomalaisen ravitsemus- ja ruokakasvatuksen lähihistoriaa, ajanjaksoa 1990-luvulta 2010-luvulle, tavoitteena selvittää kyseiseen ajankohtaan kytkeytyviä muutoksia asiantuntijoiden työn luonteessa ja sen kohdentumisessa. Lähestymme ravitsemus- ja ruokakasvatusta laaja-alaisena asiantuntijatyönä, joka voi sisältää erilaisia toteutustapoja, kuten suora tai epäsuora toiminnan ohjaus, viestintä, valmennus, neuvonta, koulutus tai opetus (vrt. Nupponen, 2001)¹. Tällaista asiantuntijatyötä voidaan toteuttaa esimerkiksi ravitsemus- tai ruokakasvatukseen liittyvissä tehtävissä varhaiskasvatuksessa, eri koulutusasteilla sekä järjestöissä, yksityisellä sektorilla tai julkishallinnon puitteissa. Valittu ilmaisutapa, ravitsemus- ja ruokakasvatusta, perustuu termien ajalliseen ilmaantumisjärjestykseen, jota kuvaamme tarkemmin alla. Tarkastelemamme aikarajauksen päätepiste on määritetty lähelle tätä päivää (ts. 2010-luvun loppuun) asiantuntijatyön nykytilan analysoimiseksi. Ruokakasvatusta-termin on arvioitu yleistyneen 1990-luvun loppupuolella (Janhonen, Mäkelä & Palojoki, 2015). Jotta termin yleistymisen taustoitus olisi mahdollista, tarkastelun alkupiste on tässä asetettu kyseisen vuosikymmenen alkuun. Edellä mainittujen seikkojen lisäksi valittu rajausta tuo näkyväksi Euroopan unioniin liittymisen vaikutuksia sekä kansanravitsemuksen edistämisen painotuksissa tapahtuneita muutoksia, mitkä auttavat jäsentämään ravitsemus- ja ruokakasvatusta asiantuntijatyön luonnetta nykypäivänä. Rajattujen kahden vuosikymmenen hahmottaminen edellyttää myös aikajänteeltään laajempaa ymmärrystä suomalaisen kansanravitsemuksen kehittämistyön taustoista, kuten ravintoon ja terveyteen liittyvän tutkimuksen käynnistymisestä Suomessa 1900-luvun alkupuolella. Seuraavaksi näitä näkökulmia syvennetään pohjustamaan empiiristä analyysiä.

¹ Ravitsemuskasvatusta on historiallisesti nähty osana yleistä terveystieteistä, kuten esimerkiksi Lääkintöhallituksen ohje, Ravitsemuskasvatusta, vuodelta 1978 määrittelee. Ohjeen määritelmän mukaisesti ravitsemuskasvatusta osana terveystieteistä on liittymäkohtia muihin terveystieteiden osa-alueisiin, kuten raittius- tai liikuntakasvatukseen. Ohjekirjeessä ravitsemuskasvatusta-terminä käytetään kaikkien ikäryhmien kohdalla eli lapsista eläkeläisiin. Myös Fogelholm (2001) hahmottaa ravitsemuskasvatusta osaksi terveystieteistä sekä kohdentaa aihepiiriin sisällöt laaja-alaisesti eri elämäntilanteisiin. Nupponen (2001) määrittelee ravitsemuskasvatusta kolmeksi osa-alueeksi 1) neuvonnan, 2) opetuksen ja valmennuksen (ts. eri oppilaitosten tarjoama sekä oppilaitosten ulkopuolella tapahtuva tavoitteellinen toiminta) sekä 3) valistuksen (sis. välittömän valistuksen sekä esimerkiksi medialähtöisen, suostuttelevan viestinnän). Nupponen (2001, s. 22) määrittelyn mukaan ”[j]ärjestelmällinen opetus on ravitsemuskasvatusta kivijalka.”

Suomalaisen kansanravitsemuksen edistämisen satavuotinen perinne

Suomalaisen kansanravitsemuksen kehittämisen kannalta tärkeä ajankohta oli runsas sata vuotta sitten, jolloin tehtiin ensimmäiset ravitsemuksen ja terveyden välisiä yhteyksiä selvittäneet tutkimukset. Nämä tutkimukset loivat perustan kansanterveyden edistämiseksi sekä esimerkiksi ravitsemus- ja kotitalousneuvonnan kehittämiseksi Suomessa (Ahlström & Rautavirta 2013; Rautavirta, 2020). Laajasti suomalaisten ravitsemustilaa ja käytännön toimia sen kohentamiseksi tarkasteltiin Kansanravitsemuskomitean vuonna 1940 julkaisemassa mietinnössä (Kansanravitsemuskomitea, 1940). Puutostautien torjunnan ohella siinä kiinnitettiin huomiota muun muassa ravitsemusvalistukseen ja sen toteuttamiseen liittyviin kehitystarpeisiin (Kansanravitsemuskomitea, 1940, s. 415–421). Kansanravitsemuskomitean mietinnössä esitetyt tutkimustulokset ja näkökohdat olivat lähtökohdana vuonna 1954 perustetun valtion ravitsemusneuvottelukunnan² työlle (Suojanen, 2003, s. 66, 68). Ensi vaiheessa neuvottelukunta kiinnitti huomiota muun muassa kouluruokailuun, riittävään jodin saantiin sekä väestön ravitsemustiedon kohentamiseen kouluopetuksessa ja järjestötoiminnassa (Suojanen, 2003, s. 66–68, 140–142).

Kansanravitsemuksen kehittämisen ja väestön neuvonnan ja ohjauksen kannalta 1900-luvun viime vuosikymmenet olivat merkittäviä. Ravitsemusneuvottelukunnan ohella tavoitteita, suosituksia, julkilausumia ja ruokavalio-ohjeita julkaisivat useat eri tahot, kuten ministeriöiden komiteat ja työryhmät, lääkäriyhdistykset ja potilasjärjestöt (Suojanen 2003, s. 7, 81). Vuonna 1968 annettu yhteispohjoismainen julkilausuma kansanravinnon kehittämiseksi loi puolestaan pohjaa ravitsemussuositusten laatimiselle (Ahlström, 1997). Ravitsemuskasvatuksen tueksi laaditun ruokavaliomallin – ruokakolmion – ravitsemusneuvottelukunta julkisti 1977 ja uudisti samalla jo pitkään epävirallisena käytössä olleen ruoka-aineympyrän (Rautavirta & Parkkinen, 2015). Näihin malleihin perustuvassa, ensisijaisesti ravitsemusopetusta ja -neuvontaa toteuttaville tahoille suunnatussa esitteessä ruoka-aineille annetaan myös käyttömääräsuositukset ”[j]oiden avulla ravintovalistuksen painopiste pyritään siirtämään ravintoaineista konkreettisesti ruoka-aineisiin” (VRN 1978). Ensimmäiset kansalliset ravitsemussuositukset neuvottelukunta antoi 1987 (VRN, 1987). Ne olivat pohjana seuraaville eri ikä- ja väestöryhmien suosituksille. Sittenkin sekä koko väestölle suunnattuja kansallisia ravitsemussuosituksia että eri väestöryhmien ruokailusuosituksia on neuvottelukunnan toimesta laadittu ja uusittu säännöllisesti. Uusimmissa kansallisissa ravitsemussuosituksissa (VRN, 2014) ruokavalintoja tarkastellaan ensimmäistä kertaa myös kestävä kehityksen näkökulmasta. Suositukseen on esimerkiksi kirjattu (s. 40), että kestävä ruoan kulutusta ”tulee tavoitella keinoin, jotka ovat taloudellisesti, sosiaalisesti, kulttuurillisesti, eläinten hyvinvoinnin ja ympäristön kannalta kestäviä.” Ympäristön ja kestävä kehityksen kannalta suositeltavina mainitaan muun muassa kasvispainotteinen ruokavalio, punaisen lihan rajoittaminen sekä painonhallintaa tukevat toimenpiteet (s. 12).

² 1954–1970 valtion ravitsemustoimikunta, 1970– valtion ravitsemusneuvottelukunta.

Ravitsemus- ja ruokakasvatuksen toimintaympäristön muutoksia 1990–2010-luvuilla

Voidaksemme rakentaa kuvaa ravitsemus- ja ruokakasvatuksen alueella toteutetun asiantuntijatyön luonteesta 1990–2010-luvuilla on kansanravitsemuksen historiallisen taustoituksen lisäksi tärkeää kartoittaa toimintaympäristön keskeisiä murroksia tässä aikarajauksessa. Tällaisina voidaan pitää esimerkiksi Euroopan unioniin liittymistä, väestön ravitsemustilassa ja -ongelmissa tapahtuneita muutoksia, sekä aiemmissa tutkimuksissa tunnistettuja muutoksia asiantuntijapositioneissa ja alan terminologiassa.

Euroopan unioniin liittyminen 1995 voidaan nähdä eräänä merkittävänä muutoksena elintarviketarjonnan ja ruokaan liittyvän valinnanvaran laajentumisen kannalta Suomessa. Euroopan unioniin liittymisen myötä suuri osa elintarvikelainsäädännöstä harmonisoitiin EU-säädösten mukaiseksi (Suojanen 2003, s. 152; VRN, 2003, s. 12, 71). Euroopan unionin jäsenyys laski elintarvikkeiden kuluttajahintoja 11 % (VRN, 2003, s. 11), mikä on osaltaan vaikuttanut elintarvikkeiden saatavuuteen ja valinnan vaihtoehtoihin. Valtion mahdollisuudet ohjata ravitsemuspolitiikkaa vähenivät EU-jäsenyyden myötä, joskin siihen vaikuttivat osaltaan myös valtio-kuntasuhteissa tapahtuneet muutokset (VRN, 2003, 68). Ravitsemus- ja ruokakasvatuksen tutkimus- ja kehittämishankkeiden toteuttamiseen niin järjestötyössä kuin akateemisessa tutkimuksessa on puolestaan 2010-luvulta eteenpäin vaikuttanut rahoitusmuotojen muuttuminen, kuten valtion myöntämän, suoran budjettirahoituksen väheneminen ja ulkoisen rahoituksen painottuminen (esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö, n.d.; Kirsilä, 2016).

Väestön ravitsemustila ja -ongelmat ovat kansanravitsemuksen kehittämisen satavuotisen historian aikana olennaisesti muuttuneet. Merkittävimmäksi ravitsemusongelmaksi valtion ravitsemusneuvottelukunta totesi 2000-luvun alussa lihavuuden yleistymisen kaikissa ikäryhmissä. Erityisen huolestuttavaa oli, että lapset lihoivat jopa aikuisia nopeammin (Lyytikäinen, 2013; VRN, 2003, s. 68). Ajankohdan haasteena nähtiin myös ravitsemuksen eriarvoistuminen (Erkkola, Roos & Virtanen, 2012; Sarlio-Lähteenkorva & Prättälä, 2012). Vaikka ruokatottumusten voitiin 2010-luvun alussa todeta vuosikymmenten aikana kohentuneen ja sosioekonomisten erojen pienentyneen, selviä väestöryhmien välisiä eroja oli edelleen ruoankäytössä ja ravinnonsaannissa kaikissa elämänkaaren vaiheissa (Erkkola, Roos & Virtanen, 2012; Sarlio-Lähteenkorva & Prättälä, 2012). Tässä tarkasteltavana olevaan ajankohtaan ajoittuu myös 1970-luvulta alkanut väestörakenteen muutos, kuten väestön ikääntyminen (Tilastokeskus, 2003), millä on oma merkityksensä kansanravitsemukseen liittyvissä kysymyksissä. Tarve eri väestöryhmien ruokakulttuurisen taustan huomioimiseen ravitsemusohjauksessa lisääntyi puolestaan 1990-luvun alusta voimistuneen maahanmuuton myötä (Tilastokeskus, n.d.). Yhdeksänkymmentäluvun alussa suomalaista hyvinvointivaltiota haastoi lisäksi talouslama, joka ilmeni muun muassa ruoka-avun tarpeen kasvuna (esim. Hänninen ym., 2008). Ensimmäisen kerran päätös terveyttä edistävän ravinnon kehittämislinoista kirjattiin hallitusohjelmaan 2008. Periaatepäätöksen tavoitteita olivat muun muassa ylipainon ja lihavuuden

vähentäminen sekä huonossa sosioekonomisessa asemassa olevien väestöryhmien terveyttä edistävien ruoka- ja liikuntatottumusten tukeminen (STM, 2008).

Suomalaista ravitsemuspolitiikkaa tutkinut Suojanen (2003) näki 2000-luvun alussa uhkana kuluttajien vieraantumisen ruoasta, sen alkuperästä ja tuotannosta sekä ruoanvalmistustaitojen heikkenemisen. Toisaalta elintarvikevalikoiman monipuolistuminen ja laajentuminen sekä ruoan suhteellinen halventuminen mahdollistivat ruokavalion koostamisen hyvin eri tavoin. Kuluttajien ruokavalintojen lähtökohtana havaittiin olevan eettisiä, terveydellisiä tai esimerkiksi ympäristöarvoja (Suojanen, 2003, s. 163–164). Ruokavalintojen erilaistumisen—sekä elintarvikevalikoiman laajentumisen nähtiin edellyttävän ravitsemusviestinnän tarkempaa kohdentamista ja suuntaamista eri tavoin eri väestöryhmille (Suojanen, 2003, s. 162–164). Myös asiantuntijuus alettiin nähdä uudella tavalla. Vielä 2000-luvun alussa asiantuntijoiden asema terveystieteissä näyttöä vahvana; koulutettu, yhtenäinen ja kohtuullisen pieni väestö kuunteli asiantuntijoita terveystieteissä (Suojanen 2003, s. 162). Sosiaalisen median tulon ja ruokavalioiden moninaistumisen myötä ylhäältä alaspäin suuntautunut ravitsemus- ja ruokakasvatus ja neuvonta olivat uusien haasteiden edessä (Mäkelä & Rautavirta, 2019, s. 140; ks. myös Huovila, 2016; Järvi 2011). Esimerkiksi vuonna 2017 nimetty valtion ravitsemusneuvottelukunta nosti esiin huolen siitä, että maallikot aikaisempaa useammin kyseenalaistavat asiantuntijoiden asiantuntemuksen ja tieteesen perustuvan näytön vedoten omakohtaisiin kokemuksiin ja mielipiteisiin (MMM, STM 4.10.2017). Lisäksi eri väestöryhmien ravitsemuksen eriarvoistuminen nähtiin edelleen merkittävänä haasteena (MMM, STM 4.10.2017).

Ajanjaksolle 1990-luvulta 2010-luvulle paikantuu myös terminologinen muutos eli ruokakasvatus-termin käytön yleistyminen suosituksissa, oppaissa ja politiikkadokumenteissa (esim. MMM, 2017; OPH, 2018; VRN, 2017, 2018, 2019, 2020). Yksi konkreettinen esimerkki tästä muutoksesta sekä ruokakasvatus-termin käytön yleistymisestä ovat viittaukset Sapere-menetelmään³ eri vuosikymmeninä. Tietävästi ensimmäinen suomenkielinen kirjaus siitä on imeväis- ja leikki-ikäisten lasten, odottavien ja imettävien äitien ravitsemussuosituksissa vuodelta 1997, jossa Sapereen viitataan lupaavana lasten *ravitsemuskasvatuksessa* käytettävänä menetelmänä (Hasunen ym., 1997). Vuonna 2009 julkaisussa oppaassa (Koistinen & Ruhanen, 2009) Sapere-menetelmään viitataan menetelmänä, joka tukee päivähoidon ravitsemus- ja ruokakasvatusta, kun taas esimerkiksi tuoreimmassa varhaiskasvatuksen ruokailusuosituksissa (VRN, 2018) Saperen yhteydessä käytetään *ruokakasvatus*-termiä. Viimeisten noin viidentoista vuoden aikana viittaukset ruokakasvatus-terminiin ovat lisääntyneet myös tutkimusraporteissa (esim. Janhonen, 2016; Lintukangas, 2009; Risku-Norja ym., 2012; Smeds, 2017).

Ruokakasvatus-termin alkuperää kartoittaneet Janhonen, Palojoki ja Mäkelä kuvaavat (2015, s. 107–108), että termi on alkujaan nähty osana

³ Sapere-menetelmä on humanistis-kokemukselliseen oppimiskäsitykseen pohjautuva ja alun perin Ranskasta lähtöisin oleva menetelmä, jossa painotetaan tutkivaa oppimista (Koistinen & Ruhanen, 2009; Ojansivu ym. 2014).

ravitsemuskasvatusta eli sillä on tarkoitettu sellaisia ravitsemuskasvatuksen muotoja, joissa on käytetty ruoka-aineita ravitsemus-teemojen havainnollistamiseen. Yksi ruokakasvatus-termin historiallisista juonteista onkin keskustelu siitä, tulisiko ravitsemukseen liittyvien teemojen opettaminen aloittaa ravintoaineista, ruoka-aineista vai aterioista (Palojoki, 1998; Höijer, 2013). Vuonna 2019 julkaistussa artikkelissaan Lakka ja muut (s. 149) ovat esittäneet, että ravitsemuskasvatus-termiä voitaisiin käyttää silloin, kun halutaan korostaa ruokakasvatuksen terveystavoitteita (ks. myös VRN, 2018, s. 29). Kyseisessä määrittelyssä ruokakasvatus nähdään kattoterminä ja ravitsemuskasvatus osana ruokakasvatusta eli päinvastoin kuin ruokakasvatus-termin alkuperäisessä tulkinnassa.

Menetelmä ja aineisto

Tutkimuksen aineisto kerättiin asiantuntijahaastatteluin (Gubrium & Holstein, 2001). Aineiston keruuta ja analyysia ohjasivat seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Millaisia muutoksia on tunnistettavissa ravitsemus- ja ruokakasvatuksen alueella ajanjaksolla 1990-luvulta 2010-luvulle?
2. Miten kyseiset muutokset ovat vaikuttaneet asiantuntijoiden työn luonteeseen?

Haastateltavien valinnan ja rekrytoinnin tukena käytettiin jaottelua julkiseen, yksityiseen tai kaupalliseen ja kolmanteen sektoriin siten, että kultakin sektorilta pyrittiin löytämään asiantuntijoita haastateltavaksi. Tämän jäsenyyksen tarkoituksena oli mahdollistaa moniääninen ja monitahoinen ravitsemus- ja ruokakasvatuksen kentän määrittely.

Haastateltavat valittiin tutkijalähtöisesti eli tarkoituksellisen rekrytoinnin keinoin (engl. *purposive sampling*; Oliver, 2006). Ravitsemus- ja ruokakasvatuksen laaja-alaiseen määrittelyymme nojaten haastateltaviksi valikoitui henkilöitä, jotka olivat toimineet asiantuntijatehtävissä joko varhaiskasvatuksessa, eri koulutusasteilla tai järjestöissä, yksityisellä sektorilla tai julkishallinnon puitteissa. Rekrytoinnin lähtökohdaksi otettiin asiantuntijat, joiden voitiin katsoa omaavan asiantuntijakokemusta koko tutkimuksen aikarajauksen ajalta (ts. 1990-luvulta 2010-luvulle). Kullakin haastatelluista oli toisin sanoen takanaan vähintään kolmenkymmenen vuoden työura ja ammatillinen kokemustausta tutkimuksen aihepiiristä. Pitkän uransa vuoksi heitä voitiin pitää suomalaisen ravitsemus- ja ruokakasvatuksen lähihistorian tuntemisen kannalta avainhenkilöinä. Valittujen henkilöiden joukossa oli neuvontatyössä toimivia asiantuntijoita, aihepiiriä lähellä olevia tutkijoita ja opettajia, ruokapalveluita tuottavien yritysten edustajia sekä hallinnollisissa tehtävissä työskenteleviä. Tutkijoiden määrittelemien avainhenkilöiden lisäksi kutakin haastateltavaa pyydettiin nimeämään 2–3 henkilöä, jotka hän näki oleellisena asiantuntijana kyseisen ajanjakson kannalta. Näin saadut ehdotukset kuitenkin sisälsivät joko henkilöitä, jotka jo kuuluivat haastateltaviin tai tahoja, jotka olivat tämän tutkimuksen rajauksen ulkopuolella.

Haastatelluista asiantuntijoista (N = 12) kuusi oli julkiselta sektorilta, kaksi kaupalliselta tai yksityiseltä sektorilta ja neljä kolmannelta sektorilta. Laadittaessa alustavaa suunnitelmaa haastateltavista avain-

henkilöistä ajatuksena oli täydentää haastateltavien joukkoa tarpeen mukaan tutkimusprosessin edetessä. Esimerkiksi yksityiselle tai kaupalliselle sektorille sijoittuvien haastateltavien määrä oli alustavassa suunnitelmassa pienempi kuin muiden sektoreiden. Haastattelujen edetessä kävi kuitenkin ilmeiseksi, että vaikka yksityisen tai kaupallisen alan haastatellut tuottivat muita haastatteluja täydentävää materiaalia, ne antoivat varsin niukasti aineistoa ravitsemus- ja ruokakasvatuksen toteutustavoista (ks. määrittely aiemmin). Julkiselle tai kolmannelle sektorille paikantuneissa haastatteluissa puolestaan alkoivat tietyt pääteemat, kuten Euroopan unioniin liittymisen merkitykset tai asiantuntijaposition muuttuminen toistua noin viiden haastattelun jälkeen. Toisin sanoen tutkimusprosessin edetessä uusien teemojen esiin nouseminen väheni selvästi, vaikka jokaisen haastattelun voitiinkin arvioida tuottaneen arvokkaita lisäyksiä ja käytännön esimerkkejä tutkimuksen aihepiiristä ja siten rikastaneen aineiston moniäänisyyttä ja syvyyttä. Näin ollen aineisto todettiin laajuudeltaan riittäväksi ja asetettuihin tutkimuskysymyksiin nähden saturoituneeksi kahdentoista haastattelun (N = 12) jälkeen.

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina yksilöhaastatteluina keväällä 2019. Haastattelujen pituus vaihteli 40 ja 60 minuutin välillä. Haastatteluissa käytettiin lähtökohtana etukäteen laadittua haastattelu-runkoa (Liite 1). Haastateltaville esitetyissä kysymyksissä viitataan sekä ravitsemus- että ruokakasvatukseen, jotta tutkimuksen aikarajaukseen osuva terminologinen muutos tulisi huomioiduksi. Haastateltujen asiantuntijoiden esittämien käsitteellisten määritelmien analyysi on kuitenkin rajattu tämän artikkelin ulkopuolelle. Tähän aiheeseen kytkeytyviin jatko-tutkimusideoihin palataan artikkelin pohdintaosassa.

Koska osa haastateltavista toivoi saavansa haastattelukysymykset nähtäväkseen ennen haastattelua, tämä mahdollisuus tarjottiin johdonmukaisesti kaikille. Yksityiskohtainen tutkimustiedote- ja suostumuslomake allekirjoitettiin haastateltavan ja tutkijoiden toimesta ennen haastattelun aloittamista. Kukin haastateltava sai valita itselleen mieluisan haastattelupaikan ja haastatteluissa oli läsnä joko toinen tai molemmat hankkeen tutkijoista. Haastattelujen aikana edettiin joustavasti haastateltavan ehdoilla siten, että kysymysjärjestystä vaihdettiin tilanteen mukaan. Haastattelujen aikana saatettiin esittää tarkentavia kysymyksiä, mutta lähtökohtaisesti pyrittiin antamaan mahdollisimman paljon tilaa haastateltavien tavalle jäsentää ja määritellä käsiteltäviin aihepiireihin liittyviä teemoja.

Haastattelut tallennettiin nauhurilla mp3-muotoon ja ensimmäinen kirjoittaja litteroi ne sanatarkasti (Microsoft Word) noin viikon kuluessa haastattelusta. Haastattelulitteraatin laajuus on yhteensä 174 sivua (477 782 merkkiä välilyönteineen).

Analyysi

Haastatteluaineiston litteraatiit analysoitiin aineistolähtöisen sisällön-analyysin (teemoittelu) keinoin (Hatch, 2002). Analyysia ohjasivat tutkimuskysymykset, jotka täsmentyivät tutkimusprosessin aikana. Teemoittelu eteni kolmessa vaiheessa: jokaisesta haastattelusta laadittiin ensin taulukkomuotoinen tiivistelmä (1 A4), johon koottiin haastattelussa

esiin nousseet keskeiset teemat. Kaikkien haastattelujen (N = 12) litterointityön päätyttyä kahtatoista tiivistelmätaulukkoa verrattiin ensin tutkimuskysymyksiin ja sitten toisiinsa, tavoitteena karsia tutkimuksen rajauksen ulkopuolelle jäävät teemat sekä yhdistää ja tarvittaessa nimetä uudelleen päällekkäisiä teemoja vastaamaan paremmin aineiston sisältöä. Tämän toisen analyysivaiheen tuloksena syntyi kolme pääteemaa (Taulukko 1), jotka tiivistävät asiantuntijoiden näkemyksiä ravitsemus- ja ruokakasvatuksen alueella tapahtuneista muutoksista 1990- ja 2010-lukujen välisenä aikana.

Taulukko 1. Aineistoa tiivistävät pääteemat

Teema	Sisällön kuvaus
Kansainvälisyys ja lisääntyvä valinnanvara muuttavat toimintakenttää	Kuluttajien valinnanvaran kasvu ja yhtenäiskulttuurin murtuminen ovat lisänneet tarvetta räätälöidä toimenpiteitä aiempaa kohderyhmäkohtaisemmiksi. Lisääntyneen valinnanvaran ja kansainvälisyyden myötä ruokavalioiden moninaisuus sekä ruoan ja syömisin monet merkitykset ovat korostuneet. Ravitsemushaasteiden polarisoituminen, taustaltaan erilaiset väestöryhmät, sisällöllisten teemojen suuri määrä, voimakkaasti ruokavaliota rajoittavat trendit ja julkisen keskustelun ajoittainen kärjistyminen haastavat asiantuntijoita.
Viestintätapojen ja asiantuntijaposition muuttuminen	Kirjallisesta viestinnästä on siirrytty aiempaa vahvemmin kuvalliseen ja videomuotoiseenkin ilmaisuun. Sosiaalinen media on lisännyt kuluttajien tietoisuutta ja muuttanut asiantuntijapositiona. Ihmisten kohtaamista sisältävässä asiantuntijatyössä korostuvat toiminnalliset, kokemukselliset, elämykselliset, osallistavat ja itse tekemistä painottavat työskentelytavat. Median rooli tiedon välittäjänä ja suodattajana on kasvanut. Asiantuntijoille digitaalisuus on sekä huolenaihe että potentiaalinen apuväline viestinnän yksilöllisessä räätälöinnissä.
Yhteistyön ja rahoituksen luonteen muutos	Asiantuntijajoukon laajeneminen on kasvattanut yhteistyön tarvetta, jota näkökulmien ja terminologian moninaisuus sekä monitieteisyys myös haastaa. Rahoitus on muuttunut lyhytjänteisemmäksi ja vähäisemmäksi. Toisaalta toimijoiden välisen yhteistyön merkityksen on koettu kasvaneen muuttuneessa rahoituskentässä. Suomessa on hankkeiden ja kampanjoiden lisäksi edelleen vahva tahtotila vaikuttaa myös yhteiskunnan rakenteisiin, kuten lainsäädäntöön, resurssi-ohjaukseen tai opetussuunnitelmiin.

Analyyysin kolmannessa eli viimeisessä vaiheessa haastattelulitteraatti luettiin vielä kertaalleen huolellisesti ja tarkistettiin aineiston sisältöjä suhteessa pääteemoihin. Tämän analyysivaiheen tuloksena viimeisteltiin myös teemojen sisällölliset kuvaukset Taulukossa 1. Tulosluku on jäsenetty yllä kuvattujen kolmen pääteeman mukaisesti ja teemoja havainnollistetaan aineistolainauksilla. Tutkimustulokset on pyritty anonymisoimaan siten, ettei haastateltavien henkilöyden käy ilmi aineistolainauksista. Haastateltaviin viitataan lyhenteillä H1–H12.

Tulokset

Kansainvälisyys ja lisääntyvä valinnanvara muuttavat toimintakenttää

Kuluttajien valinnanvaran lisääntyminen oli haastateltavien kokemusten mukaan lisännyt tarvetta räätälöidä asiantuntijatyöskentelyä aiempaa kohderyhmäkohtaisemmaksi niin yksityisellä ja kaupallisella, julkisella kuin kolmannellakin sektorilla. Se ilmeni heidän mielestään myös tarpeena kohdentaa ravitsemussuosituksia aiempaa enemmän eri väestöryhmille ja eri konteksteihin. Liittyminen Euroopan unioniin vuonna 1995 nähtiin useassa haastattelussa keskeisenä käännekohtana tälle kehitykselle, sillä sen arvioitiin vaikuttaneen niin raaka-aineiden saatavuuteen ja hintaan kuin kauppojen elintarvikevalikoimiin Suomessa. Esiin tuotiin kuitenkin myös se, miten Euroopan unionin jäsenyys vaikuttaa resursointiin ja elintarvikelainsäädännön prosesseihin, siten myös rajaten ja säädellettiin toimintaa.

Eräs haastateltavista arvioi Euroopan unioniin liittymisen lisänneen vertailua eri maiden ja ruokakulttuurien välillä. Vertailun koettiin myös vahvistaneen tietoisuutta ja halua määritellä suomalaiselle ruokakulttuurille luonteenomaisia piirteitä. Tämä paikantui useassa haastattelussa erityisesti 2000-luvun alun erilaisiin hankkeisiin. Yksilöllistymisen ja eri kulttuurien mukanaan tuomien moninaisten vaikutteiden kääntöpuolena nähtiin myös yhtenäiskulttuurin murtuminen, kuten eräs haastateltavista pohti:

H12: ... että tottakai ihmisen hyvinvointi ja terveys on siellä keskeisiä, mut mitä se kenellekin tarkoittaa. Tässä ajassahan subjektiivisuus ja kokemusasiantuntijuus on ihan mielenkiintoisia juttuja. Silleen, ne pitää jotenki ottaa haltuun. Se kertoo siitä yhtenäiskulttuurin murtumisesta.

Suomalaisen yhteiskunnan vaurastumisen ja kuluttajien valinnanvaran nähtiin tuoneen mukanaan uusia ravitsemuksellisia haasteita, mitä 1990- ja 2000-lukujen taitteen yhtenä painopisteenä kuvattu lasten ja nuorten lihavuuden ehkäisytyö havainnollistaa. Toisaalta valinnanvaran ja elintason nousun nähtiin lisänneen myös kiinnostusta ruoan monia merkityksiä kohtaan, mitä eräs haastateltava pohti suhteessa 1990-luvun laman tilanteeseen:

H2: Ja ylipäättään kiinnostus terveyteen, tai ruoan terveellisyyteen ja ruoan muuhun merkitykseen kuin vaan siihen, että se on ravintoarvoltaan hyvää ruokaa. Niin se ei ollu viel 90-luvulla, siis ennen sitä lamaa.

Lisäksi kansainvälistymisen ja elintason nousun todettiin lisänneen ulkona syömistä sekä ruokaan liittyvää harrastuneisuutta:

H2: Ehkä se, että ruoasta on tullut, sen lisäksi, että se on välttämättömyyksiä syödä, että pysyy jotenki kunnossa, et siit on tullu harrastus monille, monella tasolla. Ihan viljelystä ja sit ruoanvalmistuksesta harrastuksena kans ja syöminen tietysti

harrastuksena kans. Ja ulkona syömisen mahdollisuudet on lisääntynyt ihan hirveesti. Siis on tarjontaa ja sit on varallisuutta. Tai rahaa käyttää ulkona syömiseen.

Ruoasta ja syömisestä näyttää siis asiantuntijoiden arvion mukaan tulleen valinnanvaran ja vaurauden myötä muutakin kuin ravintoa: se on myös nautinnon lähde ja osa yksilöllistä identiteettiä, jota toteutetaan vaikkapa kaupunkiviljelyyn tai ruoanlaittoharrastuksen muodossa.

Haastattelujen perusteella ruokakasvatus-termin ilmaantuminen suomalaiseen keskusteluun paikantui 1990- ja 2000-lukujen taitteeseen, kuten 1990-luvun puoliväliin, vuosikymmenen loppupuolelle (ts. vuosiin 1997 tai 1998) tai 2000-luvun alun vuosiin. Moni haastateltava kuvasi, miten oman työn tueksi haettiin tällöin aktiivisesti myös kansainvälisiä vaikutteita esimerkiksi Ruotsista, Ranskasta, Isosta-Britanniasta ja Kanadasta. Eräs haastateltava luonnehti 1990-luvun asiantuntijatyöskentelyä monitieteisenä yhteistyönä, jonka pyrkimyksenä oli nähdä ruokaan liittyvät teemat ravitsemuksellisia kysymyksiä laajemmin:

H12: Ja siinä ikään kuin lähdettiin hakemaan eri tieteenalojen puolelta ihmisiltä yhdessä tukea siihen, että ruoka on jotain muutakin kuin ravitsemusta.

Nämä tutkimukselliset pyrkimykset tarkastella ruokaan liittyviä moninaisia merkityksiä voidaan tulkita olevan yhteydessä yllä kuvattuihin laajempiin muutoksiin, kuten suomalaisen yhteiskunnan vaurastumiseen ja kuluttajien valinnanvaran lisääntymiseen. Valinnanvaran kasvu ja ruokavalioiden eräänlainen pirstaloituminen koettiin myös haastavan asiantuntijoita monella tapaa:

H11: No, pirstaloitumisella mä tarkoitan ehkä sitä, että meidän elintarvikevalikoima ja tarjonta on koko ajan kasvanut, niin se mahdollisuus koostaa mitä moninaisempia ruokavaliota on niinku lisääntynyt. Eli tavallaan tarjonnan, kulttuurisen varianssin myötä tulee myös se mahdollisuus, kombinaatioiden keino kasvaa. Ja silloin meidän täytyy jollain tavalla pystyy siihen myös vastaamaan.

Toisaalta haastatteluista nousi esiin myös lapsiperheköyhyys yhtenä keskeisenä tulevaisuuden haasteena:

H4: Ja tässä suhteessa mä vielä nostaisin tän lapsiperheköyhyyden yhdeksi keskeiseksi teemaksi [tulevaisuuden haasteiden näkökulmasta]. Siellä on tunnistetusti vähemmän rahaa ruokaan, siellä on vähemmän monipuolisia valintoja, kasvisten käyttöä. Me tarvitaan siitä lisää tutkimustietoa. Ja siellä, jos missä, me tarvitaan lisää yhteisöllisiä toimia, joissa lapsiperheet yhdessä vois tehdä sellasta, mitä syövät lasten kanssa ja harjaantuvat siinä yhteisön tuella, hyviin valintoihin. Siellä on paljon myös sellasta, että ruoalla on paljon erilaisia arvoja meille. Tämmösellä pikaruoalla voi olla hyvin suuri statusarvo. Siellä voi olla osaamisen puutetta kaikkein eniten. Ja siellä meillä on ruokakasvatuksesta vielä aika vähän näyttöä, mikä siellä toimii.

Erilaisten ryhmien tarpeisiin vastaaminen tuli näkyväksi haastatteluissa esimerkiksi valtavana määränä erilaisia sisällöllisiä teemoja, joiden kautta

ruokaan ja ravitsemukseen liittyviä kysymyksiä oli vuosien varrella lähes-tytty osana omaa työtä. Esimerkkejä tällaisista teemoista olivat villiruoka, monikulttuurisuus, ruoan alkuperä, liikkujan ruokavalio tai edullinen ruoanlaitto. Teemojen moninaisuuden koettiin erityisesti viimeisen viiden vuoden aikana lisääntyneen:

H3: Et ruoka on, ruoka on paljon enemmän kuin sitä taitoa ja tietoa ja ravitsemusta, vaikka ne on kaikki tärkeitä asioita, mut et nyt siinä on ilmenemismuotoja paljon enemmän. Tän muutoksen koen nyt viimeisen niiku viiden vuoden aikana.

Varsinkin ilmastokysymysten korostumisen myötä ruokaan ja ravitsemukseen liittyvät keskustelut koettiin muuttuneen aiempaa yhteiskunnalliseksi. Tätä eräs haastateltavista pohti suhteessa kasviksiin ja kasvisruokaan:

H3: Mutta tietysti nyt sitte ihan viime aikoina niin se sävy, lähinnä tähän ilmastomuutoskeskusteluun, et miten nyt kasviksista tänä päivänä puhutaan, kasvisruoasta. Ni se on sitten taas oleellisesti muuttunu ehkä parin viime vuoden aikana. Että se keskustelu kasvis-ten ympärillä on paljon paljon muuta, et tällä hetkellä ehkä voittopuolisesti yhteiskunnallista, kun se sillon [90-luvun alkupuolella] oli sitä, et ne on terveellisiä ja edullisia. ... Ja jos aattelee organisaation haasteita ja valintoja liittyen näihin ruoka-asioihin, niin niihin pitää myös sitte olla valmiita vastaamaan niinku yhteiskunnallisesti: Miksi [me toimimme] näin, miksi teemme yhteistyötä juuri tämän tahon kanssa. ... Keskustelun luonne on muuttunut mun mielestä viimeisen viiden vuoden aikana. Ruoka on enemmän niinku yhteiskunnallista, ja ravitseminen yhteiskunnallista.

Edellinen aineistolainaus havainnollistaa lisäksi, miten ilmastomuutoskeskustelu oli haastateltavien kokemuksen mukaan vaikuttanut tapaan, jolla kasviksista ja kasvisruoasta tänä päivänä puhutaan. Toisaalta haastateltavat mainitsivat kasvisruoan ja marjojen käytön lisäämisen painotuksena, joka heidän kokemuksensa mukaan oli pysynyt melko muuttumattomana 1990- ja 2010-lukujen välisenä aikana. Asiantuntijatyön haasteina moninaistuvalla toimintakentällä tulivat mainituiksi muun muassa kulttuuri- ja taustaltaan erilaisten asiakasryhmien kohtaaminen, ravitsemushaasteiden polarisoituminen eri väestöryhmissä, voimakkaasti ruokavaliota rajoittavat trendit ja julkisen keskustelun ajoittainen kärjistyminen. Erilaisten teemojen suuri määrä sekä niihin liittyvät sovellukset ja moninaisten materiaalien tuottaminen vaativat haastateltavien kuvauksen mukaan resursseja ja usein myös erityisosaamista asiantuntijoilta.

Viestintätapojen ja asiantuntijapositionien muuttuminen

Haastatteluista välittyä ravitsemus- ja ruokakasvatukseen liittyvän viestinnän ja oppimateriaalin tuottamisen siirtyminen tekstipohjaisesta ilmaisusta ensin kuvalliseen ja edelleen videomuotoiseen esitystapaan:

H3: Pitää olla hienoja kuvia ja niinku, niin. Visuaalisuus korostuu tavallaan sen tietosisällön kustannuksella. Se sanottava kiteytetään aina vaan lyhyempään, lyhyempään muotoon. Ja sit se visuaalisuus on siinä tosi isossa roolissa.

Myös siirtyminen ruokapyramidista ruokaympyrään nähtiin osana tätä laajempaa viestinnällisten hahmotustapojen muutosta:

H1: Esimerkiks ... se oli mielenkiintonen vaihe kun tuli kai Ruotsin mallin mukaan, kun ruvettiin miettimään sitä, että kun on se [ruoka-aine]ympyrä ja sitten kun on ne yhtä suuret sektorit, jossa sitten nää kasvikset ja lihat ja kalat ja muut niin oli näin. Ni semmonen iso asia oli että tehtäskö niin, että että laitettas erikokosia sektoreita siihen.

Haastateltavat kuvasivat tämän päivän viestintäympäristöä moniääniseksi ja jopa kaoottiseksi. Eräs haastateltavista näkikin asiantuntijoiden yhtenä keskeisenä tehtävänä tämän päivän haastavassa viestintäympäristössä ihmisten arkisten valintojen tukemisen:

H11: Sinne, et tavallaan, millä tavalla me autetaan ja tuetaan ihmisiä siinä arjessaan ja valinnoissa. Koska tällä hetkellä se viestintäympäristö on kaoottinen ja monta kertaa ihmisiä syyllistävä. Eikä se oo omiaan edistämään kenenkään terveyttä eikä hyvinvointia riippumatta siitä, mitkä ne ruokavalinnat on.

Arkisten ruokavalintojen tukemisessa puolestaan korostuu erään haastateltavan tulkinnan mukaan soveltava asiantuntijatyö, jonka avulla väestötasolle tarkoitettut, valtakunnalliset ravitsemussuositukset muuntuvat käytännönläheisiksi ja yksilötasolla toimiviksi työkaluiksi:

H12: Ja ehkä niitten suositusten itsensä vika on se, että ne on kauheen yleisiä, eikä niitä voi ikinä koskaan yksilötasolla lähtee soveltaa. Nehän perustuu väestötason laajoihin tutkimuksiin ja väestötason linjauksiin, jollon niiden toimivuus on enemmän jossain ammattikeittiöiden puolella kuin kotikeittiössä. Mut että suositukset suosituksina on sama kuin opetussuunnitelma koulussa, että ne on jossaki ja tarvittaessa ne otetaan esille, mutta ei ne oo niinku joka-päiväsen [asiantuntija]työn työvälineitä.

Yksi haastateltavista myös korosti, että hänen arvionsa mukaan moninlaisilla sisällöllisillä teemoilla, kuten kasvisten käytöllä tai ilmastokysymyksillä, on usein varsin toissijainen rooli neuvontatyössä:

H5: Et niillä teemoilla me ei tehdä mitään, jos ei meillä oo ensin se asiantuntemus siitä, että miten ihminen saadaan tekeen [tietynlaisia valintoja arjessaan].

Haastatteluissa nousivat esiin asiakaslähtöisyyttä, toiminnallisuutta, kokemuksellisuutta, elämyksellisyyttä, itse tekemistä ja osallisuutta korostavat ravitsemus- ja ruokakasvatuksen työskentelytavat. Tämän lisäksi esiin nostettiin myös tarve lähteä kasvatuksessa, ohjauksessa ja neuvonnassa liikkeelle ravintoaineiden sijaan konkreettisista teemoista, kuten ruoka-aineista tai aterioista:

H12: Ettei puhuta, ei aloteta niinkun ravintoaineista, vaan alotetaan ruuasta ja siitä konkretiasta.

Tämän painotuksen juuret paikantuivat yllä viitatus haastateltavan tulkinnan mukaan suomalaisessa keskustelussa 1990-luvun loppupuolelle. Ajan kohta mainittiin haastatteluissa myös käännekohtana, jolloin Sapere-menetelmään kytkeytyvistä sovelluksista alettiin saada Suomessa

enemmän tietoa. Tämän kehityskulun nähtiin osaltaan vaikuttaneen myös ruokakasvatus-termin käytön yleistymiseen:

H4: Ja sitten yheksänkytkaheksan on mun mielestä se vuosi, kun meille tuli Suomeen Sapere-ruokakasvatuksesta ensimmäisen kerran tämmöst tietoo. ... Sitte siinä kontekstissa musta se puhuminen muuttu ruokakasvatukseks.

Haastateltavat kokivat ruokakasvatus-termin yleistymisen kytkeytyneen laajemminkin alan työskentelytapojen muuttumiseen. Eräs haastateltavista arvioi tämän muutoksen näkyneen erityisen vahvasti viimeisen viiden vuoden aikana:

H5: Et ehkä sitä henkee ja muuta on ollu, mutta oikeesti tämmönen ruokakasvatuksen vieminen monialaisesti, niin mä sanoisin, et se on tämmönen niinku viis vuotta taaksepäin, kun mennään. ... Niin tavallaan sen maailma niinku täs viiden vuoden aikana on muuttunu täs tosi paljon.

Samalla myös asiantuntijaposition luonteen kuvattiin perustavanlaatuisesti muuttuneen, kuten esimerkiksi seuraava haastattelukatkelma havainnollistaa:

H4: ... ni se mikä on selkeesti jo munkin aikana muuttunu, on se semmonen asiantuntijuuuden mureneminen, et enään ei riitä, että asiantuntija kertoo, että se on näin ja ihminen lähtee toteuttaa. Vaan niinkun halutaan kyseenalastaa, halutaan soveltaa, halutaan löytää se oma tapa. Siinä on paljon hyvää, mutta se myös monella lailla haastaa.

Asiantuntijat eivät toisin sanoen kokeneet olevansa tiedon portinvartijoita samalla tavalla kuin ehkä aiemmin. Kuluttajat ovat heidän näkemyksensä mukaan entistä tiedostavampia, hakevat tietoa eri lähteistä ja saattavat joskus myös kyseenalaistaa asiantuntijoiden tarjoaman tiedon. Haastatelluista nousi lisäksi esiin kokemus siitä, että sosiaalinen media on entisestään monimutkaistanut eri tahojen tavoitteiden hahmottamista asiantuntijatyössä. Sosiaalisen median rooli nähtiin merkityksellisenä myös siitä näkökulmasta, miten ruokaan ja ravitsemukseen liittyviä ilmiöitä tänä päivänä ylipäätään hahmotetaan. Sosiaalisen median moniäänisyys saattaa esimerkiksi saada aikaan tiedon pirstaloitumista ja keskittymistä yksittäisiin näkökulmiin, kuten eräs haastateltavista toi esille:

H1: ... somen myötä on tullu, ensimmäiseks tulee mieleen se semmonen pirstaleisuus... Siis mennään yhteen tai muutamaan yksityiskohtaan ja korostetaan niitä, eikä katsota sitä kokonaisuutta.

Pirstaloitumisen ja yksityiskohtien korostumisen myötä uudenlaisessa asiantuntijapositionissa korostuu viestinnällisten taitojen lisäksi kyky hahmottaa kokonaisuuksia, kuten seuraava aineistolainaus korostaa:

H3: No kyllä mä koen tosi merkittävänä asiana sen, että sellanen ymmärrys kokonaisuuksista ja eri asioitten välisistä suhteista, se niinku säilyis

Toisaalta aineistosta välittyy myös kokemus siitä, ettei ihmisten perustavanlaatuinen tarve tulla kohdatuksi ja kuulluksi ole muuttunut uusien viestinnän muotojen vahvistumisesta huolimatta:

H5: Et se ihmisen perustarve tulla kuulluksi ei oo muuttunu mikskään. Ne [asiantuntijatyön kohteena olevat ihmiset] osaa ehkä nykyään vaatia sitä [tietoa] enemmän, mutta tota se, mikä ei oo mihinkään muuttunu on se, että sille henkilökohtaselle kohtaamiselle on paikkansa. Elikkä tavallaan se, se ei oo niinkun muuttunu mikskään.

T1: Digitaalisuudesta ja internetistä ja visuaalisuudesta huolimatta?

H5: Siitäkin huolimatta.

Sosiaalisella medialla nähtiin olevan myös myönteistä vaikutusta, sillä sen arveltiin lisänneen ruokaan liittyvien teemojen pohdintaa:

H1: Ehkä siin on positiivista se, että ylipäätään kiinnitetään huomiota näihin ruoka- ja ravitsemusasioihin, vaikka siinä vähän hortoillaanki sitten, mut kuitenkin ne tulee jatkuvasti esiin ja ihmiset ehkä aikasempaa enemmän tulee ajatelleeks näitä ruoka-asioita, kun on sitä some-meteliä näistä, mitä aikasemmin ei ollu.

Toisaalta sosiaalisen median mukanaan tuomien uusien haasteiden vuoksi haastateltavat pitivät tärkeänä, että sosiaalisen median viestintään ja kommunikointiin liittyviä teemoja käsiteltäisiin nykyistäkin näkyvämmiin asiantuntijoiden koulutuksessa:

H1: Et vois olla vaiks semmonen opintojakso tai kurssi, jossa olis pääaiheena tää somehomma ja tietyt analyysit siitä, mitä ilmassa liikkuu. Ja sitte yhteinen mietintä siitä, miten tää homma hoidetaan sitte, ku ollaan valmistuneita ja miten suhtaudutaan tähän. Et kirjotetaaks heti seuraavaan hesariin yleisöosastoon tästä vai pan-naaks se johonki Twitteriin tai mihin tahansa Facebookkiin tai jotain muuta. Siis uutena kenttänä opinnoissa vois olla tämmönen juttu.

Haastattelujen perusteella valtion ravitsemusneuvottelukunnan kannanotot sekä suositukset tuovat selkeyttä ja uskottavuutta asiantuntijoiden työlle lukuisten toimintamuotojen ja pirstaloituvan viestintäkentän keskellä. Digitaalisuus visioitiin haastatteluissa myös mahdollisuutena räätälöidä suosituksia entistäkin joustavammin eri kohderyhmille esimerkiksi uudenlaisten tietokoneohjelmien avulla.

Yhteistyön ja rahoituskentän luonteen muutos

Haastateltavat kuvasivat rahoituskentän muuttuneen 1990-luvulta 2010-luvulle siten, että pysyväisluonteinen rahoitus on muuttunut hanke-muotoiseksi. Muutoksen todettiin tapahtuneen erityisesti Euroopan unioniin liittymisen myötä. Tämän koettiin osaltaan tehneen työskente-lystä pirstaleisempaa ja toiminnasta paikoin poukkoilevaakin:

H6: Et on syntyny tällanen lyhytjänteinen toimintamalli, joka kytkeytyy siihen rahoituksen epävakasuuteen ja tämmöseen poukkoilevuuteen.

Toisaalta rahoitus suomalaisessa kontekstissa nähtiin kansainvälisesti vertailtuna pitkäjänteiseksi sekä vaikuttamispyrkimykset myös rakenteel-lisiin toimenpiteisiin, kuten lainsäädäntöön ja resurssiohjaukseen, kohden-tuvina:

H11: Se, mitä me traditionaalisesti Suomessa pyritään tekemään ... on erilaiset rakenteelliset toimenpiteet, eli pyritään vaikuttamaan just esimerkiksi lainsäädäntöön ja resurssiohjaukseen, niin että tavallaan nämä [terveyden edistämiseen liittyvät] hyvät asiat mahdollistuvat. Mikä on aika lailla poikkeuksellista, tai esimerkiksi kansainvälisessä kontekstissa, jossa hyvin paljon on tällaista kampanjatyypistä ajattelua. Se on, onhan meilläkin paljon hankkeita, mut et, perusajattelu on vähän erilainen kuin muis maissa.

Rahoituksen nähtiin riippuvan myös valtionhallinnosta ja poliittisesta päätöksenteosta kunakin hallituskautena. Rahoituskentän muuttuminen mainittiin myös yhtenä taustavoimana, joka on saanut aikaan yhteistyötä eri toimijoiden välillä:

H6: Ja sit toisaalta varmaan myös, no tää hankemaailmahan on sitä just tehnyt, sitä että nää joutuu nää eri ammattikunnatkin niinku miettimään yhteisiä [projekteja]. Ja sit varmaan nää yhteishankkeet, kun aikasemmin ne oli niinku, et organisaatiot teki omiansa. Et se on tavallaan tän rahoituksenkin, kun näissä hankkeissa niin edellytetäänkin usein joitakin muita toimijoita. Että tietyllä tavalla ne on tullu laajemmiks jollakin lailla.

T1: Ehkä se on hyväkin asia, ainakin osittain?

H6: Se on hyväkin asia, joo, mutta sitten ne helposti liudentuu, tavallaan se sisältö, kun on tavallaan kauheen paljon kaikkea. ... Mut et kyl mä uskoisin, et just tää yhteistoiminnan lisääminen on kuitenkin tärkeä, nyt kun muuten tuntuu, että julkisen puolen rahat on jo tämmöseen neuvonta, koulutus. Tän tyyppiseen on entistä vähemmän yhteiskunnan rahaa jaossa. Niin tota, niin se on yksi. Ja sit mä ajattelisin jotenki, että tähän kannattaa hyödyntää tätä yritystenkin kiinnostusta nyt tehdä tämmöstä julkisestikin hyvää muuta työtä, kun pelkästään sitä omaa bisnestä, niinkun miten ne voi laajemmin hyödyttää yhteiskuntaa tai antaa, auttaa yhteiskuntaa kehittymään. Niin mä luulen, et se on ihan hyvä kehityssuunta sitten tietenkin senkin. Ja antaa sitten mahdollisuuksia sen rahoituksen näkökulmastakin, ehkä. Se on niinku semmonen, joo.

Yhteistyön vahvistuminen eri tahojen välillä nähtiin olevan kytköksissä myös yllä kuvattuun viestinnän muutokseen ja sosiaaliseen median käytön lisääntymiseen. Toisin sanoen, sosiaalista mediaa kuvattiin mahdollisuutena eri sektorirajojen ylittävälle keskustelulle osana asiantuntijoiden työtä:

H3: Maali on kuitenkin sama, että ihmiset söisivät terveellisesti. Sitä työtä tehtiin niinku omissa lokeroissa, niin se on, jos katsoo tätä teidän tutkimuksen aikajännettä nyt tänne 2020-luvulle, niin varmasti on. Lokeroitahan yhteiskunnassa on aina, mutta mun mielestä siinä on tapahtunu tosi paljon semmosta murtumista. Et jos, ja mun mielestä se liittyy osittain tähän viestinnän murrokseen. Yli sektorirajojen käydään arjessa keskustelua tuolla sosiaalisessa mediassa. Et kun on joku ajankohtanen ruokakeskustelu, niin teollisuuden asiantuntijat ottavat kantaa ja ottaa järjestöihmiset ja ottaa maatalousväki ja ministeriö ja. Et tästä on tullu mun mielestä enemmän yhteistä tekemistä. Se, se on moniäänistä ja se ei ehkä oo

helppoa päästä niinku tavoitteisiin, mutta ollaan kyllä tultu tän kehityksen myötä niinku osittain vähän ulos niistä poteroista. Ja se on niinku kulttuurinen muutos, itse koen.

Edellisen aineistokatkelman tapaan moni haastateltava toi esiin eri tahojen yhteiset tavoitteet, joissa usein korostuivat terveellisten ruokailutottumusten tukeminen. Monitieteisyys ja tieteidenvälisyys⁴ nähtiin vahvistuvana ja merkityksellisenä teemana, kun tavoitteena on uuden tiedon tuottaminen ja vaikuttavat innovaatiot ravitsemus- ja ruokakasvatuksen alueella:

H4: Et voisko sanoa tämmöstä monitieteisyys myös niinkun ruokakasvatuksen ympärillä on vahvistumassa. Ja mä niinkun ajattelenkin näin, että ruokakasvatus kasvatuksen alueena on sellanen, joka vaatii tämmösen monialaisuuden ja ehkä ruokakasvatuksen, ehkä ne vaikuttavimmat innovaatiot todennäköisesti syntyvät varmaan sellasilla uusilla rajapinnoilla, jossa sitä ymmärrystä syömisen oppimisesta ja syömisen järjestäytymisestä ihmisen elämässä, niin syntyy uutta tietoa.

Eri ammattiryhmien näkökulmien aiempaa parempi tunteminen nähtiin myös keinona tunnistaa erilainen osaaminen:

H7: Esimerkiksi, et tavallaan eri ammattiryhmillä olisi oma tulokulmansa ruokakasvatuksessa. Et myöskin johtuen siitä, et heil on niinku myöski erilainen osaaminen.

Haastatteluista nousi esiin myös havainto siitä, että yhä useampi asiantuntija kokee roolinsa ruokakasvattajana tärkeäksi:

H5: Se on nimittäin asia, joka on, must on ihana nähdä. Et tässä vuosien varrella, se mikä on muuttunu, et entistä useampi asiantuntija kokee, et mulla on rooli ruokakasvattajana

Toisaalta ammatillisten taustojen ja koettujen asiantuntijaroolien erilaisuus voi myös haastaa yhteisen kielen löytämistä, vaikka päämäärä olisi sama. Tämä tuli näkyväksi esimerkiksi terminologiaan tai tutkimuksellisiin paradigmoihin liittyvissä huomioissa:

H11: Ja mä tiedän, et ihmiset on yleensä aika sensitiivisiä termien suhteen, et koska moni niitä määrittelee. Niin, varsinkin tän tyyppiset, jotka liittyy hyvin usein johonkin, vielä tavallaan johonki tiettyyn paradigmaan. Et mä käytän sitä terminologiaa, mihin mä tavallaan omasta taustastani oon tottunu.

Edellisen haastattelulainauksen lopussa haastateltava korostaa, että hän käyttää sitä terminologiaa, mihin on oman taustansa puolesta tottunut. On huomionarvoista, että osa haastatteluista asiantuntijoista kertoi kokevansa ravitsemus-alkuliitteen käytön itselleen ruoka-alkuliitettä luontevampana, kun taas osa painotti haluavansa käyttää mieluummin ruokakasvatus-

⁴ Huutoniemen, Kleinin, Bruunin ja Hulkkisen (2010) määrittelyn mukaan tieteidenvälinen tutkimus yhdistää aktiivisesti tietoa, menetelmiä, näkökulmia, käsitteitä tai teorioita kahdesta tai useammasta tutkimusperinteestä. Aktiivinen yhdistäminen tarkoittaa sitä, että yhdistämistä ei tapahdu vain esimerkiksi tutkimuskysymysten muotoilun tasolla, vaan myös tutkimuksen toteutuksen, aineiston analyysin ja tulosten tulkinnan aikana (Huutoniemi ym., 2010). Monitieteisessä tutkimuksessa tutkimuskohdetta puolestaan tarkastellaan erilaisista näkökulmista, mutta näitä eri näkökulmia ei välttämättä yhdistetä (ts. integroida) toisiinsa tutkimusprosessin aikana (Huutoniemi ym., 2010).

termiä. Haastateltujen joukossa oli myös henkilöitä, jotka käyttivät kumpaakin termiä vaihdellen tai jotka halusivat kuvata omaa asiantuntijuuttaan esimerkiksi terveyteen tai hyvinvointiin kytkeytyvien käsitteiden kautta. Termien moninaisuuden ja vaihtelun voidaan osaltaan tulkita kuvastavan haastateltujen asiantuntijoiden taustojen moninaisuutta. Se voidaan nähdä myös mahdollisena haasteena yhteisen kielen löytymiselle asiantuntijoiden välillä. Tiivistäen voidaankin sanoa, että toimijoiden moninaisuus yhtäältä rikastuttaa ja toisaalta haastaa yhteistyötä:

H12: Et tässä maassa on ihan järjetön määrä tällä alueella toimijoita ja hankkeita ja kaiken maailman. Ja nythän onki sitte tietenkä tää ruokakasvatuksen keskustelufoorumi, joka jotenki yrittää ainakin tutustuttaa toimijoita toisiinsa, mutta siinä samalla sitten myöskin näkee, miten paljon on erilaisist lähtökohdista niitä erilaisia toimijoita.

Tästä huolimatta haastateltavat kokivat eri ammattikuntien lähentyneen toisiaan tarkasteltaessa ajanjaksoa 1990-luvulta 2010-luvulle, mikä tulkitaan tässä kokemukseksi yhteistyön luonteen muutoksesta.

Pohdinta ja johtopäätökset

Tässä artikkelissa on käsitelty suomalaisen ravitsemus- ja ruokakasvatuksen alueella tapahtuneita muutoksia erityisesti 1990-luvulta 2010-luvulle. Aikarajausta taustoitettiin luomalla tiivis katsaus suomalaisen kansanravitsemuksen edistämisen yli satavuotiseen historiaan. Lisäksi kuvattiin tarkempaan aikarajaukseen paikantuvia muutoksia, kuten Euroopan unioniin liittymisen vaikutukset sekä muutokset viestinnässä, asiantuntijapositionissa ja alan terminologiassa. Ymmärrystä näistä muutoksista syvennettiin asiantuntijahaastatteluihin (N=12) perustuvan empiirisen analyysin avulla. Tulokset tiivistyivät kolmeen teemaan (Taulukko 1), jotka havainnollistavat toimijoiden näkemyksiä ravitsemus- ja ruokakasvatuksen toimintakentän sekä asiantuntijatyön luonteen muuttumisesta 1990-luvulta 2010-luvulle.

Tulosten mukaan ravitsemus- ja ruokakasvatuksen alueella tehtävää asiantuntijatyötä haastavat tänä päivänä esimerkiksi taustaltaan erilaiset väestöryhmät, ravitsemukseen liittyvien kysymysten polarisoituminen, sisällöllisten teemojen suuri määrä, ruokavalioiden tiukasti rajaavat trendit sekä julkisen keskustelun ajoittainen kärjistymisen ja pirstaloituminen. Asiantuntijapositionien muutos ja asiantuntijuuden kyseenalaistaminen nousivat esiin jo Suojasen (2003) analyysissä 2000-luvun alkupuolella. Tämä näyttää jatkuneen ja saaneen lisäpontta esimerkiksi sosiaalisen median käytön yleistymisestä, mihin myös Rautavirta ja Mäkelä (2019), Huovila (2016) ja Järvi (2011) ovat julkaisuissaan viitanneet. Sosiaalisen median vuorovaikutuksen lisääntyessä ravitsemus- ja ruokakasvatuksen asiantuntijoilta odotetaan uudennaisia viestintä- ja kommunikointitaitoja. Digitaalisen viestinnän taidot nousivatkin haastatteluaineistosta esimerkkinä tulevaisuuden asiantuntijoiden koulutustarpeista. Lisäksi haastateltavat kuvasivat, että viestintää on vuosien varrella kohdennettu entistä enemmän eri väestöryhmille ja konteksteihin, mikä edellyttää taitoa räätälöidä sisältöjä ja kommunikoinnin tapoja. Myös kyky hahmottaa kokonaisuuksia ja sen avulla tukea ihmisten arkisia valintoja nähtiin tämän

päivän ravitsemus- ja ruokakasvatuksen asiantuntijoille oleellisena taitona.

Kestävyys sekä ilmastokysymykset nousivat aineistossa esiin teemoina, joiden myötä ruokaan liittyvän keskustelun kuvattiin muuttuneen aiempaa yhteiskunnallisemmaksi. Haastateltavien mukaan kasvien ja marjojen lisäämistä ruokavaliossa perustellaan tänä päivänä aiempaa useammin kestävyysnäkökulmiin viitaten. Suhteessa kestävyys-temaan on kiinnostavaa, että mainitessaan ilmastonmuutoksen tai kestävä kehityksen, haastateltavat liittivät pohdintansa erityisesti ekologiseen kestävyteen, kuten kasvien tai kasvisruoan syömiseen. Toisaalta aineistosta oli tunnistettavissa myös muita kestävyiden ulottuvuuksiin liittyviä teemoja, kuten osaksi sosiaalista kestävyttä paikannettavissa olevat viittaukset lapsiperheköyhyyteen. Kestävyiden eri ulottuvuuksien systemaattisempi analyysi olisikin tärkeä aihe jatkotutkimukselle.

Terminologinen murros eli ruokakasvatus-termin käytön yleistyminen paikantui haastateltavien kokemusten mukaan 1990- ja 2000-lukujen taitteeseen, kuten 1990-luvun puoliväliin, vuosikymmenen loppupuolelle (ts. vuosiin 1997 tai 1998) tai 2000-luvun alun vuosiin. Haastateltavat kuvasivat murrosta monitieteisen yhteistyön ja kansainvälisten vaikutteiden myötä syntyneeksi muutokseksi, jolla arvioitiin olleen sanaston muuttumisen lisäksi vaikutusta myös alan painotuksiin, kuten ruoka-aineiden korostamiseen ravintoaineiden sijaan. Moni haastatelluista pohti ruokakasvatus-termin yleistyneen Sapere-menetelmän tunnettuuden lisääntyneenä. Nämä näkökulmat täydentävät aiempia julkaisuja (mm. Janhonen ym., 2015) ja tuovat esiin tarpeen tarkastella kyseistä ajankohtaa terminologisen murroksen kannalta tarkemmin myös jatkotutkimuksissa. Nykyisiä ravitsemus- ja ruokakasvatuksen työskentelytapoja kuvatessaan haastateltavat korostivat asiakaslähtöisyyttä, toiminnallisuutta, kokemuksellisuutta, elämyksellisyyttä, itse tekemistä ja osallisuutta. Toisaalta tulokset antavat viitteitä siitä, että kuluttajien yksilöllisten tarpeiden ja henkilökohtaisten kokemusten huomioiminen olisivat nousseet asiantuntijatyössä keskeisiksi. Osallisuuteen liittyvien näkökulmien korostuminen on mahdollista nähdä myös vastavoimana yksilökeskeisyydelle. Tämä kuitenkin edellyttää sitä, että osallisuutta tarkastellaan sen yhteisölliset ja sosiaaliset ulottuvuudet, kuten ryhmään kuulumisen merkitykset, huomioiden (ks. Niemi & Kiilakoski, 2020).

Asiantuntijapositionien ja viestintätapojen muutoksen ohella haastatteluissa nousi esiin kokemus rahoituskentän muuttumisesta. Tämän nähtiin osaltaan tehneen toiminnasta lyhytjänteisempää, mutta myös tuoneen eri toimijaryhmiä lähemmäksi toisiaan. Haastateltavat hahmottivat ja käsitteellistivät omaa toimintaansa eri tavoin, mikä tuli esiin terminologiaan ja erilaisiin paradigmoihin kytkeytyvissä huomioissa. Nämä erot voidaan nähdä haasteena eri tahojen väliselle yhteistyölle. Haastatteluista nousivat esiin myös monitieteisyys ja tieteidenvälisyys tulevaisuudessa mahdollisesti vahvistuvina teemoina ravitsemus- ja ruokakasvatuksessa sekä väylänä innovaatioille ja uudelle tutkimustiedolle. Monitieteisyys, tieteidenvälisyys tai poikkitieteisyys voivatkin auttaa löytämään uudenlaisten oivallusten äärelle sekä tukea tutkimuskohteen tarkastelua tuoreista ja toisiaan täydentävistä näkökulmista (mm. Jacobs & Frickel, 2019; McCulloch, 2012). Toisaalta eri tieteenalojen tutkijoiden toisistaan

poikkeavat tavat jäsentää tutkimuskohteitaan saattavat muodostua joskus jopa esteeksi rakentavalle keskustelulle ja tutkimuksellisen ymmärryksen kehittämiseksi yhdessä (Jacobs & Fricke, 2019; McCulloh, 2012). Monitieteinen ja -ammattillinen yhteistyö edellyttääkin avointa ja sinnikästä pyrkimystä kohti yhteisten tavoitteiden määrittelyä sekä halua ymmärtää erilaisia tutkimuksellisia ja ammatillisia lähtökohtia.

Tässä artikkelissa on keskitytty erityisesti suomalaisen kontekstin sekä pitkän ammatillisen uran omaavien asiantuntijoiden näkökulman tarkasteluun. Haastateltavat valittiin tutkijalähtöisesti (ts. tarkoituksellisen rekrytoinnin keinoin) ja haastateltavajoukko oli verrattain suppea (N = 12). Tästä syystä yleistä voi tehdä tulosten pohjalta vain varoen. Esimerkiksi yksityisen ja kaupallisen sektorin näkökulma jäi lopulta varsin kapealle huomiolle, eli sitä tulee täydentää tulevissa tutkimuksissa. Myös analyysille, joka huomioisi kansainvälisen kontekstin tai tarkastelisi urapolun eri vaiheissa olevien asiantuntijoiden näkemyksiä olisi tarvetta. Lisää tutkimusta tarvitaan myös ruokakasvatus-termin käytön yleistymisen taustoista, samoin kuin ravitsemus- ja ruokakasvatuksen alueella käytössä olevien käsitteiden välisistä suhteista. Esimerkiksi ravitsemus- ja ruokakasvatus-termeihin viittaavien politiikkadokumenttien tai tieteellisten julkaisujen systemaattinen analyysi voisi edistää tätä keskustelua. Käsitteelliseen vertailuun tarvitaan lisää analyttisyyttä suhteessa siihen, mistä lähtökohdista käsitteitä kulloinkin määritellään (esim. mihin tieteelliseen paradigmaan määrittely nojaa) ja millaisin perustein niitä vertaillaan (esim. mitkä käsitteet otetaan mukaan vertailuun ja mitkä ovat vertailukriteerit). Historiatietoisuus on tärkeä osa ravitsemus- ja ruokakasvatuksen kehitystyötä, jota toivomme tämän artikkelin osaltaan edistävän.

Lähteet

- Ahlström, A. (1997). Finnish nutrition education and research. 50th anniversary of nutrition education at Helsinki University. *Scandinavian Journal of Nutrition/Näringsforskning*, 41(3), 111–116.
- Ahlström, A. & Rautavirta, K. (2013). Fysiologit Robert ja Carl Tigerstedt Suomen kansanravitsemuksen edistäjinä. *Hippokrates, Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja*, 30, 49–66.
- Erkkola, M., Roos, E. & Virtanen, S. (2012). Elämänkaarinäkökulma ruoankäytön väestöryhmittäisiin eroihin. *Sosiaaliläketieteellinen aikakauslehti*, 49(2), 91–93. <https://journal.fi/sla/article/view/9349>
- Fogelholm, M. (2001) *Ratkaisuja ravitsemukseen. Ravitsemuskasvatus ja elämänkaari*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Gubrium, J. & Holstein, J. (toim.) (2001). *Handbook of interview research*. Thousand Oaks, CA: Sage publishing. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412973588>
- Hasunen, K., Kalavainen, M., Keinonen, H., Lyytikäinen, A. ym. (1997). *Lapsi, perhe ja ruoka. Imeväis- ja leikki-ikäisten lasten, odottavien ja imettävien äitien ravitsemussuositus*. STM:n julkaisuja, Helsinki 1997:7.
- Hatch, A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. Albany: State University of New York Press.
- Huovila, J. (2016). *Tapauskohtaisuuden taju: julkisen ravitsemusymmärryksen yksilöllistyminen ja ravitsemusasiantuntijuus 2000-luvun mediateksteissä*. (Väitöskirja). Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2048-9>
- Höjjer, K. (2013). *Contested Food. The Construction of Home and Consumer Studies as a Cultural Space*. (Väitöskirja). Uppsala universitet. urn:nbn:se:uu:diva-204458

- Huutoniemi, K., Klein, J., Bruun, H. & Hukkinen, J. (2010). Analyzing interdisciplinarity: Typology and indicators. *Research Policy*, 39(1), 79–88. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2009.09.011>
- Hänninen S., Karjalainen J., Lehtelä K.M. & Silvasti T. (toim.) (2008). *Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES 2008. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201901232766>
- Jackobs, J. & Frickel, S. (2009). Interdisciplinarity: A Critical Assessment. *Annual Review of Sociology*, 35, 43–65. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115954>
- Janhonen, K. (2016). *Adolescents' participation and agency in food education*. (Väitöskirja). Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1854-7>
- Janhonen, K., Mäkelä, J. & Palojoki, P. (2015). Peruskoulun ruokakasvatus ravintotiedosta ruokatajuun. Teoksessa H. Janhonen-Abuquah, H. & P. Palojoki (toim.), *Luova ja vastuullinen kotitalousopetus* (s. 107–121). Helsinki: Helsingin yliopisto, Käyttätymistieteellinen tiedekunta, Opettajankoulutuslaitos. <http://hdl.handle.net/10138/157591>
- Janhonen, K., Mäkelä, J. & Palojoki, P. (2016a). Adolescents' school lunch practices as an educational resource, *Health Education*, 116(3), 292–309. <https://doi.org/10.1108/HE-10-2014-0090>
- Janhonen, K., Mäkelä, J. and Palojoki, P. (2016b), Food education: from normative models to promoting agency. Teoksessa J. Sumner (toim.), *Learning, Food, and Sustainability: Sites for Resistance and Change* (s. 93–110). New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-53904-5_6
- Järvi, U. (2011). *Media terveyden lähteillä. Miten sairaus ja terveys rakentuvat 2000-luvun mediassa*. (Väitöskirja). Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4210-6>
- Kauppinen, E. (2018). *Moniääninen ruokaympäristö – ruokakasvatuksen mahdollisuudet nuorisotaloilla*. (Väitöskirja). Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4591-8>
- Kansanravitsemuskomitea (1940). *Tutkimuksia kansanravitsemustilan parantamiseksi*. Komiteanmietintö 5. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Kirsilä, J. (2016). Kilpaillun tutkimusrahoituksen odottamattomia seurauksia. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(3), 352–354. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016060913417>
- Koistinen, A. & Ruhanen, L. (toim.) (2009). *Aistien avulla ruokamaailmaan. Sapere-menetelmä päivähoidon ravitsemus- ja ruokakasvatuksen tukena*. Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja 1/2009. Helsinki: Sitra, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto. https://media.sitra.fi/2017/02/27172157/Sapere_tyokirja-2.pdf
- Lakka, T., Talvia S., Sääkslahti, A. & Haapala, E. (2019). Fyysinen aktiivisuus ja ravitsemus lasten terveyden edistämiseksi – tavoitteena lihavuuden, tyypin 2 diabeteksen ja valtimotautien ehkäisy. Teoksessa A.-M. Pietilä A & A. Terkamomoisio (toim.), *Näkökulmia terveyteen ja terveyden edistämiseen* (s. 133–166). Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3108-5>
- Lintukangas, S. (2009). *Kouluruokailuhenkilöstö matkalla kasvattajaksi*. (Väitöskirja). Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5851-6>
- Lääkintöhallitus (1978). *Ravitsemuskasvatus*. DNo 3114/02/78, 21.6.1978. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- McCulloch, G. (2012). Introduction: disciplinarity, interdisciplinarity and educational studies – past, present and future. *British Journal of Educational Studies*, 60(4), 295–300. <https://doi.org/10.1080/00071005.2012.744185>
- MMM, Maa- ja metsätalousministeriö (2017). Valtioneuvoston selonteko ruokapolitiikasta: *Ruoka2030 – Suomi-ruokaa meille ja maailmalle*. Luettu 14.4.2021 osoitteessa: <https://mmm.fi/documents/1410837/1923148/Ruokapoliittinen+selonteko+Ruoka2030/d576b315-41fe-4e9d-9d02-8462c5ae5895>
- MMM, STM, Maa- ja metsätalousministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriö (2017). *Vastanimitetty valtion ravitsemusneuvottelukunta haluaa palauttaa tutkimusnäytön ruokakeskustelun pohjaksi*. Tiedote, Luettu 14.4.2021 osoitteessa: <https://stm.fi/-/1410837/vastanimitetty-valtion-ravitsemusneuvottelukunta-haluaa-palauttaa-tutkimusnayton-ruokakeskustelun-pohjaksi>

- Mäkelä, J. & Rautavirta, K. (2018). Food, nutrition, and health in Finland. Teoksessa A. Veslemoy, E. Bar & G. Wirtanen (toim.), *Nutritional and health aspects of food in Nordic countries* (s. 127–143). Saint Louis: Elsevier.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809416-7.00005-6>
- Niemi, R. & Kiilakoski T. (2020). “I Learned to Cooperate with my Friends and There Were no Quarrels”: Pupils’ Experiences of Participation in a Multidisciplinary Learning Module. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 64(7), 984–998. <https://doi.org/10.1080/00313831.2019.1639817>
- Nupponen R. (2001). Ravitsemuskasvatus terveyden edistämiseksi. Teoksessa M. Fogelholm (toim.) *Ratkaisuja ravitsemukseen. Ravitsemuskasvatus ja elämäntapa* (s. 15–32). Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Ojansivu, P., Sandell, M., Lagström, H. & Lyytikäinen, A. (toim.) (2014). *Lasten ruokakasvatus varhaiskasvatuksessa – ruokailoa ja terveyttä lapsille*. Turun Lapsi- ja nuorisotutkimuskeskuksen julkaisuja 8/2014. Turku: Turun yliopisto.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5660-9>
- Oliver, P. (2006). Purposive sampling. Teoksessa V. Jupp (toim.), *The SAGE dictionary of social research methods* (s. 244–245). London: SAGE Publications.
<https://doi.org/10.4135/9780857020116>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (n.d.). Korkeakoulujen ja tiedelaitosten ohjaus, rahoitus ja sopimukset. Luettu 10.8.2021 osoitteessa:
<https://minedu.fi/ohjaus-rahoitus-ja-sopimukset>
- Opetushallitus (2018). *Hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä ruokailusta – ruokailusuositus ammatillisiin oppilaitoksiin ja lukioihin*. Valtion ravitsemusneuvottelukunta, Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Oppaat ja käsikirjat 2019:5a.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/hyvinvointia_ja_yhteisollisyytta_ruokailusta.pdf
- Palojoki, P. (1998). Ravitsemuskasvatus: aloitetaanko atomeista vai ateriasta? Teoksessa P. Palojoki (toim.), *Tutkimus kotitalousopetuksen tukena* (s. 135–153). Helsinki: Hakapaino.
- Rautavirta, K. (2010). *Petusta pitsaan: Ruokahuollon järjestelyt kriisiaikojen Suomessa*. (Väitöskirja). Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6303-9>
- Rautavirta, K. (2020). Ravitsevaa ruokaa huokeaan hintaan – Carl Tigerstedt suomalaisen kansanravitsemuksen edistäjänä. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 57(4), 372–381. <https://doi.org/10.23990/sa.97551>
- Rautavirta, K. & Parkkinen, K. (2015). Suomalaisen ruokaympyrän 55 vuotta. *Ravitsemusasiantuntija* 3, 20–25.
- Rautavirta, K., Parkkinen, K. & Ahlström, A. (2019). The Development and Impact of Work Site Food Services in 20th Century Finland. Teoksessa T. Jensen, C. Nyvang, P. Scholliers & P. J. Atkins (toim.), *Food and Age in Europe, 1800–2000* (s. 129–140). Abingdon, Oxon: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780429491504-10>
- Risku-Norja, H., Jeronen, E., Kurppa, S., Mikkola, M. & Uitto, A. (toim.) (2012). *Ruoka: oppimisen edellytys ja opetuksen voimavara*. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. <http://hdl.handle.net/10138/225810>
- Sarlio-Lähteenkorva, S. & Prättälä, R. (2012). Voidaanko ravitsemuspolitiikalla kaventaa väestön ravitsemuksen sosioekonomisia eroja? *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 49(2), 180–188. <https://journal.fi/sla/article/view/7066>
- Smeds, P. (2017). *Farm Education – sustainability, food and education*. (Väitöskirja). Oulun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-471-7>
- STM, Sosiaali- ja terveysministeriö (2008). *Valtioneuvoston periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista*, Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2008:10.
- Suojanen, A. (2003). *Suomalaista ravitsemuspolitiikkaa vuosina 1939–1999*. Bidrag till kannedom af Finlands natur och folk. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Tilastokeskus (2003). *Väestön ikääntyminen on suhteellista* (julkaistu 21.5.2003). Luettu 10.6.2021 osoitteessa:
https://www.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_05_03_niemenen.html
- Tilastokeskus (n.d.). *Maahanmuuttajat väestössä. Maahanmuuttajataustainen väestö alueittain*. Luettu 21.6.2021 osoitteessa:
<https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa.html>
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (1978). *Ruokavaliomalli*. Esite. Art-Print Oy.

Ainedidaktiikka 5(3) (2021)

- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (1987). *Suosituksset kansanravitsemuksen kehittämiseksi*. Komiteanmietintö 3. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta, Ravitsemuskasvatusjaosto (1991). *Ravitsemuskasvatuksen kehittäminen*. Sosiaali- ja terveyshallitus, Oppaita 3/1991. Helsinki: VPK-kustannus.
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (2003). *Toimintaohjelma kansallisten ravitsemussuosistusten toteuttamiseksi*. Komiteanmietintö. Helsinki: Edita.
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (2008). *Kouluruokailusuositus*. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta.
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (2014). *Terveyttä ruoasta. Suomalaiset ravitsemussuosituksset 2014*. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta.
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (2017). *Syödään ja opitaan yhdessä – koulu-ruokailusuositus*. VRN, OPH ja THL. Helsinki: THL.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-791-6>
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (2018). *Terveyttä ja iloa ruoasta – varhaiskasvatuksen ruokailusuositus*. VRN, OPH ja THL. Helsinki: THL.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-992-7>
- VRN, Valtion ravitsemusneuvottelukunta (2020). *Hyvä ravitsemus on poliittinen päätös*. Luettu 14.4.2021 osoitteessa: https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/teemat/terveytta-edistava-ruokavalio/esitteet/hyva_ravitsemus_esite_web_28.6.2019.pdf

Liitteet

LIITE 1: Asiantuntijahaastatteluiden haastattelurunko

- 1) OMA ASIANTUNTIJUUS
Miten kuvailisit omaa rooliasi ja toimintaasi suhteessa ravitsemus- tai ruokakasvatukseen?
- 2) SISÄLTÖALUEIDEN JA PAINOPISTEIDEN MUUTOKSET
Millaisia muutoksia ravitsemus- ja ruokakasvatuksen sisältöalueiden ja painotusten määrittelyissä (sisältäen myös tavoitteenasettelut ja sovellustavat) on mielestäsi tapahtunut kyseisenä ajanjaksona (1990–2020)?
- 3) PITKÄAIKAISET KEHITYSKOhteet
Minkälaiset teemat ovat mielestäsi pysyneet muuttumattomina (ts. teemat olivat nähtävissä jo 1990-luvun alussa ja ne ovat edelleen tärkeitä tullessa 2020-luvulle)?
- 4) JUURI NYT AJANKOHTAISTA
Millaiset teemat ovat mielestäsi tällä hetkellä erityisen ajankohtaisia ja merkityksellisiä?
- 5) KESKEISET MURROSKOHDAT
Miten toimijat, toimintakentät ja -muodot ovat mielestäsi muuttuneet ravitsemus- ja ruokakasvatuksen kentällä ajanjaksolla 1990-luvun alusta 2020 -luvulle?
- 6) TULEVAISUUDEN VISIOT
Millaisia asioita tulisi mielestäsi tulevaisuudessa painottaa entistäkin enemmän ja mitkä toimijat ovat tässä työssä keskeisiä? Entä mitkä ovat suurimmat haasteet?
- 7) VAPAA SANA
Haluatko tuoda esille jotakin ravitsemus- ja ruokakasvatukseen liittyen, mistä emme vielä ole haastattelun aikana keskustelleet?